

Анастасія Олександрівна Ласкова,
 молодший науковий співробітник
 відділу проектування розвитку обдарованості
 Інституту обдарованої дитини НАПН України,
 м. Київ, Україна

УДК 37.022[316.77]:005.336.2

МЕТОДИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

В статті описано многообразное количество методов развития речи на уроках украинского языка, что продуктивно влияет на формирование коммуникативной компетентности. На основе исследований авторитетных ученых и собственных определений в статье представлена классификация творческих методов и техник, принимаемых учителем на уроках связной речи.

Ключевые слова: уроки связной речи, коммуникативная компетентность, речевая деятельность, диалог, игри-драматизації.

In this article presents the different and various methods of the speech development at the lessons of Ukrainian language. It proves the positive impact on forming of communicative competence of children. At the background of investigated by scientists and personally approved classification it is shown the creative methods and techniques, which are used by teacher at the lessons of coherent speech

Key words: lessons of coherent speech, communicative competence, speech activity, dialogue, dramatization games.

Переорієнтація суспільства на розвиток людини та її особистісних і культурних рис, зміна суспільної свідомості щодо ставлення до освітньої сфери, а також мовна політика України – зумовлює якісно нові вимоги до процесу вивчення державної української мови у загальноосвітніх навчальних закладах.

Проблема формування мовної компетентності особистості стала досить актуальною ще у ХХ ст. і привертала увагу багатьох учених (Ю. Караулова, Г. Богіна, Л. Паламар та ін.). У сучасних публікаціях періодичних видань це питання ґрунтовно досліджують Т. Симоненко, М. Пентиліук, В. Тихоша, Г. Шелехова та інші.

Визначальною метою вивчення української мови, з огляду на політичну ситуацію у нашій країні, є формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка буде відроджувати, підтримувати, поширювати і нести українську національну ідею по всьому світу. Така людина буде володіти вміннями та навичками для вільного і доцільного користування засобами мови, а саме: її стилями, типами, жанрами у видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Це забезпечить належний рівень

комунікативної компетентності. В ознайомленні з продуктивними методами розвитку зв'язного мовлення полягає мета нашого дослідження.

Сучасна концепція національної освіти вимагає від учителя української мови чітку вимогу: сприяти формуванню національно-мовної особистості, яка володіє свідомим ставленням до мови, розвиненим мовленням, мисленням та інтелектом. Освітні програми рекомендують використання комунікативного, лінгвістично-культурологічного й особистісного підходів до вивчення дітьми української мови.

Комунікативний підхід у методиці викладання мови допомагає вчителю реалізувати ціннісний, розвивальний і виховний аспекти української мови, як навчального предмета, оскільки завдання комунікативного характеру сприяють засвоєнню учнями певних знань, а також формують у них уміння та навички контролювати власне мовлення.

Необхідно наголосити, що успішне становлення мовної особистості – це поетапний довготривалий процес, що потребує від учнів певних зусиль, а також, що важливо – зацікавленості. Таким чином, уже з перших занять з української мови у загальноосвітньому

навчальному закладі (5-й клас) учитель має робити акцент на активному спілкуванні, розвивати комунікативні вміння та навички учнів на кожному уроці. Оволодіння мовою є можливим лише під час мовлення. У процесі навчання з комунікативним підходом учні набувають комунікативної компетенції – здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації. Причиною цього є те, що учні оволодівають комунікацією у процесі самої комунікації.

Одним із головних видів комунікативних вправ під час вивчення мови є рольова гра, що використовується для відображення побутових ситуацій, (наприклад, моделюється ситуація пригоди на річці, випадок у транспорті, магазині тощо). Мовленнєво-ігрова діяльність – двокомпонентний підхід, основою якого є розвиток дитячого мовлення засобами гри. Мовленнєво-ігрова діяльність, як складне педагогічне явище, базується на ігрових методах навчання дітей дошкільного віку.

Зв'язне мовлення, як аспект вивчення української мови, активно розвивається та використовується вчителями. Зв'язне мовлення визначається як єдине смислове та структурне ціле, що складається з тематично та логічно пов'язаних між собою відрізків і відображає суттєві сторони предметного змісту.

У процесі спілкування з дорослим перед дитиною постають комунікативні мовленнєві завдання, що передбачають миттєву та ініціативну мовленнєву дію. У виникненні комунікативного мовленнєвого завдання, що передбачає ініціативну мовленнєву дію, вирішальну роль відіграє спеціалізоване мовлення дорослого, адресоване дитині.

Продуктом діяльності спілкування є стосунки, створення власного образу та образу партнерів зі спілкування. З лінгвістичного погляду, продуктом діяльності спілкування є мовний текст у формі монологу або діалогу.

Ефективним методом оволодіння комунікативно-мовленнєвими діями є ігри за сюжетами літературних творів. Завдяки рольовим перевтіленням діти тренують навички ведення варіативних діалогів. Процес підготовки до програвання цілісного сюжету є поступовим, тривалим та індивідуальним [5].

Особливої уваги потребує *партнерський діалог*, що передбачає узгодженість не лише реплік, а й жестів, міміки, ходи, поз тощо.

Використовуючи *фольклорні діалоги*, дитина буде навчатись з партнером почергово відтворювати сюжет, неопозбавлений інтонаційних відтінків, динаміки, мімічних проявів, зміни сили голосу, темпу мовлення. Також використання ігор, заснованих на фольклорних і літературних творах, надасть дитині більше знань про культуру, історію, традиції та особливості побуту її рідної землі і допоможе відчути себе частиною великої держави з багатою історією.

У *гри-драматизації*, де дітям добре знайомі сюжет, пісні, повтори, більшість реплік, не обов'язково дослівно відтворювати текст. За бажанням діти можуть імпровізувати. Підготовчим етапом програвання цілісної гри-драматизації є *епізодичне програвання*

діалогів, що переходить в ігрові вправи зі зміною темпу мовлення, інтонації, тонального оформлення голосів різних персонажів.

Тут будуть корисними завдання та вправи, що вчать дітей урізноманітнювати лексику, інтонаційне забарвлення мовлення, використовувати невербальні засоби в різних ситуаціях спілкування.

Художньо-практична мовленнєва діяльність також має багато видів.

Театральна діяльність виявляє особистісну позицію у процесі перевтілення у специфічний образ, допомагає запам'ятовувати сюжетну послідовність, вчасно включатися в дію. Учень оволодіває навичками зображення позитивного й негативного образу персонажів. Використовується музично-пластично-пісенний досвід у театралізації різних творів літературних жанрів.

Літературна діяльність навчає дитину використовувати художні засоби виразності літературних творів, читати їх напам'ять, переказувати, аналізувати та відтворювати для різних цілей. Дитина у процесі такої діяльності (на прикладах правильно та гарно сформульованих літературних речень) навчається корекції та самокорекції мовлення. Дитина емоційно переживає твір, починає розуміти цінність твору через художнє слово, творчу роботу в образотворчій діяльності, у нескладних музичних інтонаціях, виразних рухах. Цікавим прикладом такої діяльності є вигадання казки та подальша її театралізована постановка, коли дитина самостійно обирає засоби для театральної реалізації, ролі та виконавців для вистави [2].

Комунікативна діяльність спонукає дитину навчатися обмінюватися інформацією, вислуховувати іншого, не перебиваючи, брати до уваги повідомлене, налагоджувати взаємодію. Важливо під час роботи над комунікативними навичками навчити дитину цінувати партнера зі спілкуванням, незалежно від ступеня прихильності до нього, визнавати чесноти, не зловтішатися з недоліків, дорожити взаєминами, проявляти відданість, надійність, поступливість [4].

Важливим аспектом розвитку мовлення, як комунікативної компетенції, є робота над фонетичною, лексичною та граматичною компетенціями. Завдання вчителя української мови полягає у тому, щоб навчити дитину правильно та чітко вимовляти звуки рідної мови, диференціювати близькі та схожі звуки, помічати помилки у власній звуковимові. У процесі навчальної діяльності дитина має засвоювати нові слова та правильно їх вживати, тим самим, поповнюючи власний словниковий запас. Важливо дати дитині можливість оволодіти майстерністю правильного комбінування слів різного ступеня складності, визначити тонкощі семантичної різниці між багатозначними словами.

Фразеологічні звороти та елементи усної народної творчості у мовленні є показником ерудиції та багатогранності особистості, тому цьому розділу рідної мови учитель має приділити значну увагу. Також дитина має навчитись правильно вживати граматичні категорії, синтаксично вірно будувати як прості, так і складні речення. Учень має оволодіти навичками

корекції та самокорекції мовлення, усвідомити, що це допоможе йому порозумітися з оточуючими [6].

Поняття мовленнєвої компетентності широко розкривається у вміннях дитини володіти та послуговуватись українською розмовною мовою, легко й невимушено починати діалог як з дорослими, так і дітьми, а також підтримувати розмову залежно від ситуації. Важливо розкрити дитині правила етикету спілкування з дорослими та однолітками, пояснити їй поняття табу тощо. Дитина також має навчитися доречно застосовувати мовленнєві та немовленнєві засоби, регулювати силу голосу, темп мовлення, а також використовувати засоби інтонаційної виразності. До того ж учитель має пояснити дитині як правильно висловлювати думку; чітко, логічно, образно, переконливо; самостійно складає розповіді [4].

Необхідно також зазначити, що знання з мови мають розглядатися не як самоціль, а як засіб навчання та розвитку учнів. За сучасних потреб викладання рідної мови мовленнєва діяльність – основа мовної освіти і її кінцева мета. Тому на навчальних заняттях має бути створено таку психологічну атмосферу між учителем та учнями, що сприятиме інтересу до навчання, викликатиме готовність до сприймання та засвоєння предмета. Навчально-виховний процес потрібно спрямовувати на відношення учня як цікавого, бажаного співрозмовника і неповторної особистості.

Важливу роль відіграє також мовна атмосфера на навчальному занятті та у навчального процесу, в цілому. Значною мірою її створює й мовний матеріал, що має бути цікавим, не надто складним для сприйняття і який би залучав до співпереживання та викликав зацікавленість, розвивав виразність та красу рідної мови, був насиченим яскравими граматичними формами та синтаксичними конструкціями.

Учитель на навчальному занятті зв'язного мовлення, що спрямовано на розвиток комунікативних навичок учнів, може використовувати такі завдання:

- 1) прочитати запропонований текст, замінивши недоречно вжиті слова;
- 2) доповнити речення, завершивши висловлену думку;
- 3) відповідне слово замінити на фразеологізм (або, навпаки);
- 4) відредагувати неправильно побудовані речення;
- 5) створити речення за певним початковим словом;
- 6) замінити у тексті одні мовні одиниці іншими, враховуючи стиль тексту;
- 7) вставити більш вдалі, на думку учня, порівняння;
- 8) доповнити певну семантичну групу слів іншими (наприклад, природа – рослина, квітка, троянда; явище природи – туман, волога, вода).
- 9) відредагувати текст, уникаючи тавтології окремих членів речення;

10) дібрати декілька синонімів до запропонованих слів;

11) перекласти текст українською мовою.

Твори в системі навчальної діяльності з розвитку зв'язного мовлення також посідають особливе місце. У процесі підготовки творів учні навчаються розкривати тему і основну думку висловлювання, оволодівати прийомами систематизації та аналізу матеріалу, надавати тексту композиційної форми. Письмові творчі роботи дають можливість коригувати форму висловлення думки учнів. Необхідно зазначити, що важливим є написання учнями творів різних видів (розповідь, опис, роздум тощо), оскільки кожен із них має важливе значення у розвитку певного типу мислення та конкретної моделі викладання думок.

Однак розвиток комунікативної компетентності починається з набуття вміння встановлювати контакт з партнером у спілкуванні за правилами етикету, а не граматики. Для того, щоб у дитини формувалася комунікативно-мовленнєва компетентність, що відображає орієнтацію у ситуації спілкування, відношення до партнера, розуміння просторово-часових характеристик ситуації, вона має вибудовувати власну аргументацію, пояснення на зв'язках між об'єктами, послуговуючись для цього набутим досвідом.

Таким чином, професіоналізм вчителя, знання методик, використання нових наукових доробок, постійна самоосвіта та самовдосконалення є головною запорукою розвитку зв'язного мовлення учнів та набуття ними навичок комунікативної компетентності.

Використані літературні джерела

1. Білан О. І. Художньо-мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку [Текст] / О. І. Білан. – Львів: Проман, 2007. – 64 с.
2. Карпинська Н. С. Художнє слово у вихованні дітей [Текст] / Н. С. Карпинська – М.: Педагогіка, 1972. – 151 с.
3. Лепская Н. И. Речевая стадия развития коммуникации ребенка [Текст] / Н. И. Лепская; Сост. К. Ф. Седова // Возрастная психолінгвістика: хрестоматія: учеб. пособие. – М.: Лабиринт, 2004. – 330 с.
4. Пироженко Т. О. Комунікативно-речеве развитие ребенка: монографія [Текст] / Т. О. Пироженко. – К., 2002. – 310 с.
5. Гончаренко А. Яким бути мовленнєвому заняттю? [Текст] / А. Гончаренко // Дошкільне виховання. – 2006. – № 9. – С. 19–20.
6. Рибцун Ю. Мовлення без недоліків [Текст] / Ю. Рибцун // Дошкільне виховання. – 2007. – № 9. – С. 18–20.